

Osmnácté století z meziliterárního pohledu

Koprda, P.: Osemnáste storočie. Medziliterárny proces V. Filozofická fakulta Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre, Nitra 2009. 310 str.

Pavol Koprda, který patří k neznámějším a nejoriginálnější navazujícím komparatistům na teorii meziliterárnosti Dionýze Ďurišina, V předkládané monografii *Medziliterárny proces V. Osemnáste storočie* dokládá dlouhodobý a systematický zájem o osvícenství a klasicismus v interdisciplinárním kontextu estetických a literárněvědných programů. Práce, jejíž těžiště představují slovensko-italské vztahy na středoevropském pozadí, je založena na vlastním pramenném studiu v zahraničních a domácích archívech a knihovnách, zejména se však opírá o vyčerpávající konvolut sekundární literatury, kterou Koprda velmi detailně reinterpretuje a tím ji podnětně dotváří v souladu se svou výchozí sémiotickou orientací.

Pro Koprduv způsob uvažování je symptomatické, že monografii nazval „osmnácté století“, nikoli klasicismus či osvícenství. To mu totiž umožňuje v časových horizontech toto období sledovat již od poslední třetiny 17. století až po počátek 19. století, a to, jak sám konstatuje, jako složitou síť autonomních, ale i prolínajících se nejrůznějších literárních směrů, tendencí, poetik a ideových programů. Zde se snaží nalézt spojující rys, který diagnostikuje nikoli v imanentních, vnitroliterárních kategoriích, ale v kategoriích mimoliterárních (extraliterárních), které jsou v souladu s Ďurišinouv pojmovou soustavou pro historické studium literatury relevantnější. Na prvním místě je to zejména „hledání ducha“ konkretizované v binární opozici kategorie „senzuačního“ a kategorie „intelektuálního“ potěšení. Podle Koprdu se až v 18. století poprvé setkáváme se specifickým výkladem literárních procesů a jejich elementů, jejichž prostřednictvím se objevuje elementární chápání světové literatury (Weltliteratur) ve smyslu schopnosti lidského společenství vnímat absolutní krásu. Zároveň 18. století chce redukovat rozdíly světa a násilně je převádět na společné jmenovatele. Koprda v tomto aspektu meziliterárnosti shledává zárodek europocentrismu, tj. násilného vydávání západoevropských norem za světově platné (všelidské), což dokumentuje na intrakulturnosti francouzsko-anglického typu jako základu dnes běžně přijímané vzdělanosti. Přínosem Koprduvy publikace zůstává vysvětlení, jak středoevropský kulturní prostor (zde bych doplnil, že nejen katolický) čerpal z italského (mediteránního) kontextu, jak myšlenkové ideje, poetologické tendence a literární směry v 18. století cirkulovaly napříč Evropou. Dále, jak se západoevropský pojem „občana“ jako příslušníka státu transformoval v jazykově vymezeného „vlastence“ reprezentujícího své národní společenství. Koprda má pravdu v tom, že výzkum osvícenství v středoevropských, tedy i ve slovenských a českých podmínkách, neprobíhal jako demonstrace jednotlivých idejí a individualit, ale vyjevoval se institucionálně jako výraz vyššího „národního ducha“.

Možná že autor zde měl více přihlédnout vzhledem k interdisciplinárnímu charakteru své práce k historiografickým pracím o konstituování a fázovém posunu moderních, sociálně vyspělých národních společností (např. práce M. Hrocha, V. Štěpánka, V. Macury ad.), kde se mluví o konkrétních cestách proměny feudální společnosti na moderní národ. Oproti francouzsko-anglickému modelu státního národa stojí německý typ kulturního národa, který byl inspirován Fichteovými idejemi o národnosti (Fichte zde není uváděn) a který byl rozšířen v nejrůznějších formách a modifikacích ve střední Evropě. Zatímco v prvním případě národ konfesijně i etnicky většinou monolitní se vlivem přirozeného

historického vývoje identifikuje se státem, s občanskou společností, v druhém případě je státotvorná tradice diskontinuitní (české země), anebo absentuje (Slovensko), vývoj proto nejvíce formují intelektuální (vlastenecké) elity. Vzhledem k tomu, že tyto elity žijí v různých etnických společenstvích, konfesionálních skupinách a státních celcích, progresivním existenciálním rámcem nemůže být stát, ale kultura, kterou třeba nově vytvořit včetně spisovného jazyka a historicko-psychologických tradic.

Tímto exkursem upozorňuji, že Koprdivy modelující reflexe jsou velmi přesné, originální, interdisciplinárně profilované s využitím dějin filosofie, dějin estetiky, filosofie práva, lingvistiky, logiky, sémiotiky apod., nicméně by se měly v některých konkluzích opírat o respektované závěry soudobé historiografie. S tím souvisí i pohled na slovenskou literaturu tohoto období a jeho klíčové fenomény (M. Bel, bernolákovci, J. Fándly, J. Palkovič) přes italský a francouzsko-anglický (západoevropský) kontext. Jde o to, že všechny tyto podněty, vlivy, inspirace přicházely nepřímou, meziliterárně působily v středoevropském kulturním prostoru s větší či menší intenzitou přes německý „kulturní filtr“, přes tzv. zprostředkovatele a nepřímé prameny, jimž už klasik komparatistiky 20. století Paul van Tieghem přikládá zásadní význam. Např. kapitola *České jazykové a kulturní pomery* (s. 244–248), která je však z hlediska celkového smyslu monografie zanedbatelná, je založena, jak autor sám v jejím úvodu přiznává, na excerpce převzaté z *Krátké historie...* od Josefa Jungmanna. Jeho „negativní“ vztah ke Slovákům, k jejím snahám nevyplýval jen z toho, že „*bol nežičlivý voči slovenským reformám*“ (s. 245), ale byl určen složitým postojem k autoritě J. Dobrovského. Ten jako nestranný racionalistický osvícenec považoval slovanské dialekty v Horních Uhrách za variantu rozrůzněného, avšak jednotného jazyka, který se vyvíjel z jednoho jazykového centra (dnešní střední Čechy) a tuto tezi dokazoval pomocí exaktních hláskoslovných změn (stejný názor ztělesňoval i Miklošič, Kopitar a ještě V. Jagić na počátku 20. století). V druhém (posthumním) vydání *Historie literatury české* (1849) si Jungmann jako vzdělaný lingvista a gramatik uvědomoval, že Dobrovský češtinu konstituoval na základě veleslavinského úzu jako literární jazyk, zatímco Bernolák i Štúr kodifikovali konkrétní nářečí, tedy vycházeli z mluvené podoby jazyka. Jungmannův postoj ke Slovensku byl veden objektivním, byť v dané době nerealizovatelným úsilím, tyto dvě cesty uvést v soulad, protože se (velmi správně) obával, že konstituování štúrovské slovenštiny bude interpretováno jako „politikum“ a oslabí společný postup proti neslovanským elementům v monarchii. Tento Jungmannův „náhled“ byl v odborné jazykovědné literatuře dostatečně komentován. Tato marginálie není výtkou, jen doplňujícím konstatováním poukazujícím na znalost kontextu a tím nutnost jisté formulační zdrženlivosti při generalizacích (např. že slovenští intelektuálové nekatolického vyznání Dobrovského přesvědčili, že neexistuje slovenský národ a jazyk – tento názor Dobrovský zaujal ještě před zahájením korespondence se slovenskými intelektuály). Na druhou stranu musíme však upozornit, že autor upřednostňuje meziliterární hledisko, a proto si sebekriticky uvědomil, že monografii chybí soustavnost na národněliterární úrovni. Rozsáhlá excerpce studijních poznámek k tématu, které byly rukopisně roztroušené, si totiž vyžadovala nutnost jistého kompozičního scelování disperzní „mozaiky“ literárních, kulturních, národněliterárních a meziliterárních aspektů.

Význam Koprdivy monografie je v zásadě dvojitý: 1. interdisciplinární netradiční pohled na slovenskou literaturu 18. století v interakci s dobovou estetikou a kulturou vedený „zevně“. Badatel s heuristickou precizností, někdy až s deskriptivní analytičností a s interpretační originalitou rekapituloje biografii a konkrétní texty autorů, které uvádí do nových,

často nezvyklých souvislostí. Takto „osvětlené“ jevy nás pak nutí přehodnocovat zažitá schémata. Z tohoto hlediska má monografie význam nejen metodologický, ale i materiálový a interpretační. 2. Koprda rozvíjí v souladu se svými předchozími výzkumy teorii meziliterárnosti a její kategoriální aparát na méně frekventovaném literárně-historickém úseku (18. století), který vymezuje především teoreticky: meziliterárnost chápe jako specifickou metodologii dějin literatury, jako formu historické existence písemnictví samotného, která respektuje jeho rozmanitost a která se vyjevuje jako kánon.

Práce je celkově především zásadním příspěvkem k poznání 18. století a také originálně rozvíjí teorii meziliterárnosti tím, že analyzuje podmíněnost literatury vnějšími okolnostmi. Koprda stejně jako Ďurišin vidí východisko z krizového stavu ve vytvoření teoretického aparátu, který by zobecnil interdisciplinární průnik „literárního“ s „neliterárním“ a který by vymezil pojmy jako podstata (forma), proces, vývoj, světová literatura apod. Obraz meziliterárnosti se tak stává modelem vzájemných hierarchizovaných vztahů, které zahrnují prolínání integračních a diferenciačních tendencí všech meziliterárních kategorií od textových po nadtextové jako např. meziliterární společenství a meziliterární centristy. Světová literatura jako ustálená kategorie se spíše proměňuje v pohyblivý fenomén světovosti, který znamená otevřenou formu receptivity, formu šíření externěkontaktních činitelů podmiňujících interkulturní povahu „meziliterární sítě“.

Miloš Zelenka

Slované v neslovanských zemích

Славяне в неславянских странах. Сборник научных статей. Выпуск 1. Факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета, Санкт-Петербург, 2010, 117 стр.

První číslo nové publikace s názvem *Славяне в неславянских странах (Slované v neslovanských zemích)* bylo vydáno na Fakultě filologie a umění Sankt-Petěrburgské státní univerzity v roce 2010. Tento sborník statí je věnován problematice slovansko-německé a slovansko-pobaltské komparatistiky – literárněvědní, lingvistické a kulturologické. Náměty jednotlivých příspěvků souvisejí se slovansko-britskými, slovansko-švédskými, slovansko-rakouskými, slovansko-lotyšskými a polsko-estonskými kulturními kontakty.

Tradice studia vzájemných slovansko-neslovanských literárněvědních, lingvistických a kulturologických styků ve 20. a na začátku 21. století je v mnohém spojena s tematikou *Mezinárodních sjezdů slavistů*, zejména pak *čtvrtého – Moskva 1958* (stanovení základních principů historicko-typologických srovnání, vysvětlujících podobnost geneticky odlišných literárních jevů), *pátého – Sofie 1963* (další rozvoj literární komparatistiky), *šestého – Praha 1968* (vedle různých literárněvědních témat se posuzovala i problematika interakce slovanských a evropských literatur), *sedmého – Varšava 1973* (kromě zkoumání vzájemných vztahů slovanských a neslovanských literatur v období romantismu 19. století byla v jednotlivých referátech stěžejní pozornost věnována problémům slovanských literatur a mezoslovanských literárních kontaktů), *osmého – Záhřeb a Lublaň 1978* (v rámci lingvistické sekce se řešila otázka vzájemného působení slovanských a neslovanských